

megkönnyíti. Az illusztrációként szolgáló filmkockák és a jegyzetanyag is teljesebbé, élményszerűbbé teszi a könyvet, amelynek a műszaki kivitelezése is dicséretes.

LADÁNYI István

AZ IRODALMI ÉRTÉKÁTMINŐSÜLÉSEKRŐL

A regényről. Szerk.: Ungváry Tamás és Szerdahelyi István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986

A Vélemények/Viták sorozat egyik új kötete a legutóbb lezajlott regényvita dokumentumainak garmadáját adja közre, Ungvári Tamás és Szerdahelyi István szerkesztésében. „Váratlan visszhangot váltott ki a *Kortárs* c. folyóirat 1983. októberi számában egy tanulmány, melynek címe *Regény és kritika* volt” — írja a gyűjtemény bevezetőjében Ungvári. A polémia során egy tucatnyi kritikus, irodalomtörténész élt a hozzászólás jogával. Mint a tartalomjegyzékből is kitűnik, különböző irodalomtörténeti, irodalomtudományi és kritikai irányzat, illetőleg különböző generációk eminens, tiszteletre méltó, nagy tudású és tapasztalatú képviselői vettek részt az eszmecsereben.

A szerkesztők a hozzászólások dokumentumai elé jeles magyar regényesztették tanulmányait, esszéit, kritikai esszéit helyezték, amelyekre egyfelől a vitaszövegekben hivatkoznak, másfelől a dialógus során felszínre került véleményekhez, gondolatokhoz kötődnek (kétségbe vonják pl. Lukács György „áttekinthetőség”-elméletét; Bálint György nézetét, mely szerint a regényirodalom szerzője „az egész mai társadalom” lenne).

Központi kérdésük — a vitaindító tanulmányból következően — egyrészt az volt, hogy a magyar regény jelenlegi szemléleti és poétikai jellemzői valamilyen, a műfaj alakulástörténetében, -folyamatában lejátszódó fordulat jeleinek tekinthetők-e, másrészt hogy a műbírálat értéklátásával kellő mértékben támogatja-e ezeket az új jelenségeket.

Olyan kérdések is felvetődtek, mint irodalmi hagyomány és ítéletalkotás, világnézet és esztétikum, társadalmi folyamatok, írók megújulása és regényirodalom — az irodalomtudomány és az irodalomtörténet örök kérdései. S újra felszínre került az a hiedelemnek, misztifikációnak tekinthető közhely, mely szerint a magyar regény elmaradott. „A magyar regényirodalom az a visszaeső bűnös, akivel leültetik a felfüggesztett ítéletet — legalábbis ez a benyomása annak, aki például a kitűnő Irodalomtörténet c. folyóirat esztendei regényszemléit végiglapozza” — jegyzi meg a vitacikk írója.

Elmaradott-e regényirodalmunk, vagy csak a tüzetesen átgondolt,

egyéni álláspontú kritika hiánya okolható azért, hogy nem ismerjük elbeszélő prózánk nagy teljesítményeit? — veti fel a kérdést Ungvári Tamás. Ez kettős orientációt adott a regényvitának.

A termékeny, építő jellegű diskurzus folytatóinak egyike-másika (Sóter István, Kulcsár Szabó Ervin, Balassa Péter) figyelmezteti Ungvárit, hogy elfeledte azt az alapvető kérdést, kinek szól a regény, illetőleg a kritika. „Ha az olvasónak szól, akkor melyiknek? Ha az írónak, akkor az adott mű mostani szerzőjéhez vagy jövőbeli művek szerzőjéhez?” — polemizál Balassa. Majd így folytatja: „A valódi műbírálóknak hármas funkciója van: értékítélet, műanalízis, befogadási ajánlat. Mindhárom végül közös fő funkcióban egyesül: közvetíteni mű és világ közt.”

A vitázók nem törekedtek egyetlen megállapodásszerű vélemény megformálására, kialakítására. Ez egyrészt az eltérő kritikai álláspontok, másrészt kritika és olvasó közötti párbeszédet tette és teszi lehetővé. Így maga az olvasó lesz az irodalomról folytatott dialógus végső instanciája. S az olvasónak kell döntenie abban, hogy valóságos veszedelemnek, csapásnak tekinti-e a neoavantgardizmus támadását, ostromát, vagy úgy minősíti, hogy mindez csak regényirodalmunk alakulási folyamatát szolgálja. Mert a polémia valamennyi részvevője úgy ítélte meg, hogy valami új alakult ki a magyar szépprózában. „Most a hetvenes évek regénye viselkedik a kritikával szemben oly kihívóan, mint a hatvanas években a líra viselkedett” — állapítja meg Bata Imre. A dialogizálók többsége három pólust lát meghatározónak. Az egyik oldalon a tárgyias ábrázoláselvű próza eltérő, tényirodalmi műfajai dokumentumirásai sorakoznak (Cseres, Simonffy, Illyés, Vas). A másik oldalon a neoavantgardnak nevezett posztmodern epika (Mészöly, Esterházy, Nádas, Tandori és mások). Írók, akik nem tartják meg saját stratégiájukat sem, hanem örökké módosításon törik a fejüket, s nem vonulnak megtalált, új eszközeikkel védett öbölbe, hogy a már bejárt folyosókkal egyre-másra gyártsák a könyveket, hanem folyton meglepetéssel állnak elő. Szinte mindig mást csinálnak, mint amit kiszámítani vagy várni lehetne tőlük, ami föltétlenül tanácsalanságot kelt az olvasóban. Az évek során a „kísérletezőknek” sokféle beidegződést kellett legyűrniük magukban, de főként környezetükben, de könyvekkel épp ez is volt a céljuk. Összeütközést kicsiholni mű és olvasó között, termékeny párbeszédre kényszeríteni alkotást és befogadót. E remélt dialógus sokáig váratott magára. Könyvek egy ideig monológot folytattak irodalmunkban, sőt félreértések is nehezítették mű és olvasó találkozását. A kritikusok egy része csupán a hagyományos prózabefogadás, recepció elveinek elhárítását, elutasítását, nem vállalását látja a „szubjektívnek” minősített művekben. Kevésbé figyelnek fel bennük egy meglevő, magyar regénytörténeti örökség ösztönzéseire, sőt az új alkotások szándékos kötődéseire XX. századi prózánk bizonyos mintáihoz. Pedig nincs irodalom hagyomány nélkül. Irodalmunk jelene a múltból átvett érté-

kekre épül, az pedig értékválasztással hat a múltra: a korábban fel nem ismert értékeket felfedezni, a fennálló értékeket, ideálokat félreállítja. Az irodalmi hagyomány választás, döntés eredménye, amelyet a jelenben létrejött irodalmi tudat befolyásol, irányít. Ezért az irodalmi jelenre és múltra való felosztás teoretikus konstrukció. S míg az irodalomtörténet a múlt produkcióját egészében értéknek tekinti, addig az irodalmi tudat számára léteznek „semleges” tények is.

Harmadikként a Galgóczi-féle realiztikus, társadalmi metszetregényt kell megemlíteni, bár az előző kettőhöz (fikcionált történelmi tény-, memoárregényhez, illetve a neoavantgárd áramlat új regénymodelljeihez) viszonyítva kevesebb újszerű jellemzőt mutat fel.

Tény, hogy a realizmus módosult alakzatai, az új műfaji nyelv és az új tényirodalmisság nem elégszik meg az irodalmi örökséget, tradíciót védő és őrző szerep betöltésével, nem kiszolgálja akarja a megszilárdult, „megkövesedett” elvárásokat, hanem teremteni, újraformálni, átalakítani próbálja a jelenkori magyar epika arculatát.

POZSVAI Györgyi

SZÓMÁGIA

Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások. Helikon Kiadó, Budapest, 1986

Az utóbbi években a folkloristák érdeklődése mind gyakrabban fordul a szómágia, a szavakkal való varázslás eszközei felé. Bizonyítéka ennek Pócs Éva *Szem meglátott, szív megvert* c. gyűjteménye, melyben a magyar ráolvasásokból ad átfogó képet. Hatalmas, már megjelent és kéziratban lévő anyagból válogatta a könyv szövegeit, melyek bizonyítják, hogy a magyar népköltészet legarchaikusabb műfaja a ráolvasás. Ha e szövegek múltját vizsgáljuk, nyugodtan állíthatjuk, hogy parasztságunk mindennapi életében a századforduló után is fontos szerep jutott a ráolvasásnak. Hiszen nemigen létezett olyan paraszti közösség, ahol legalább a szemölcsre, a tyúkszemre, a szemem nőtt árpára, a szemmel vert gyerekekre vagy a megrontott tehén „hasznára” ne tudtak volna ráolvasni. A ráolvasás tehát a gyógyítás egyik eszköze volt, míg másfelől az időről időre elhangzó, a munka eredményét biztosító vagy veszélyt távol tartó varázsszövegeként is szolgált (kártevők távoltartása a háztól, tűz lecsillapítása, vihar, jégverés elhárítása, vetés alkalmával a gabona védelme stb.).

Pócs Éva a könyv utószavában megvizsgálja a ráolvasások múltját, történeti alakulását. Megállapítja, hogy már a középkorban, a 16—17. században találkozunk ráolvasó papokkal, másoló, terjesztő szerzetesek-